

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A ZONEI LECHINȚA ÎNTRU REVOLUȚIA PAȘOPTISTĂ ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

IOAN BOLOVAN

Cuantificarea datelor statistice pentru zone de o mai mare extensie teritorială oferă cercetătorului avantajul surprinderii direcțiilor de dezvoltare a unor fenomene și procese demografice majore, însă anulează realitățile locale, variațiile regionale sau temporale. De aceea, o primă etapă în cadrul studiilor de demografie istorică o constituie elaborarea a cât mai numeroase analize de caz, studierea unor unități geografice mai mici, pe secvențe temporale limitate, pentru a se releva stările locale, specificitatea demografică a unei zone în ansamblul societății. Sintezele privind evoluția complexă a populației Transilvaniei în epoca modernă, vor putea fi elaborate doar atunci când va exista o bază extrem de bogată, cantitativ și calitativ, în contribuții științifice, diversificate în reconstituirea unor probleme speciale cum ar fi : dinamica populației, fertilitatea, natalitatea, mortalitatea, mobilitatea internă și externă, urbanizarea etc. Demersul de față încearcă să se constituie într-un posibil suport pentru generalizările viitoare, propunându-și să descifreze evoluția populației rurale dintr-o microzonă situată în partea de sud a județului Bistrița-Năsăud. Analiza noastră include un număr de 24 de localități care au constituit, conform organizării politico-administrative efectuate de autoritățile habsburgice după revoluția de la 1848—1849, cercul (pretura) Lechința. Până la primul război mondial, în urma reorganizărilor administrative ulterioare, cele 24 de localități nu au mai format o unitate administrativ-teritorială distinctă, însă ele au rămas reprezentative pentru un anumit model de evoluție demografică. Microzona este situată în partea nordică

a Cîmpiei de coline înalte a Transilvaniei, între Dealurile Șieului și Dealurile Jimborului, la o altitudine ce variază între 450—550 m¹. Limitele temporale ale demersului nostru se încadrează între 1850, primul recensământ efectuat după revoluția pașoptistă, și 1910, ultimul recensământ de dinaintea izbucnirii primului război mondial.

O primă observație ce se impune a fi făcută este că zona supusă investigației de față a fost una de interferență etnică. Ea a fost locuită de români, care au reprezentat majoritatea populației de-a lungul secolelor în aceste regiuni, de germani și maghiari, așezați aici de către regalitatea maghiară după cucerirea Transilvaniei la începutul Evului Mediu, alături de care s-au stabilit ulterior, în număr mai modest, țigani și evrei, în special în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Între revoluția pașoptistă și primul război mondial, în funcție de elementul etnic preponderent, se poate opera următoarea clasificare a localităților : a) o grupă de nouă sate (Corvinești, Enciu, Brăteni, Budurleni, Sălcuța, Galații Bistriței, Sărățel, Nețeni, Bungard), în care românii au constituit aproape în exclusivitate populația așezărilor ; b) o grupă de cinci sate (Dipșa, Albeștii Bistriței, Vermeș, Sîngeorzul Nou, Lechința) în care sașii au reprezentat majoritatea locuitorilor ; c) o grupă de șase sate (Moruț, Sâniacob, Chiraleș, Arcalia, Viile Tecii, Herina) cu o populație mixtă româno-săsească dar și cu o minoritate maghiară ; d) o grupă de trei sate (Matei, Fântânele,

¹ T. Morariu, I. Buta, A. Maier, *Județul Bistrița-Năsăud*, București, 1972, p. 24 sq.

Țigău) cu o populație mixtă româno-maghiară și, în sfârșit, un sat, Tonciu, cu o populație preponderent maghiaro-săsească. Inevitabil, clasificarea conține și o doză de relativitate, pentru că aproape în fiecare sat au trăit și câteva zeci de locuitori de altă origine etnică decât cea care a constituit criteriul unic de clasificare — în

locie, iar satele românești au fost mai modeste, mai ales la începutul intervalului — cu excepția satelor Galații Bistriței și Corvinești cu o populație aproape dublă față de media celorlalte sate românești. Așa cum se reflectă și în tabelul nr. 1, între 1850 și 1910 a scăzut ponderea satelor mici, sub 500 de locuitori și a crescut

Tabel nr. 1 Dimensiunile satelor între 1850—1910².

An	0—500 loc.	500—1.000 loc.	1.000—2.000 loc.	Peste 2.000 loc.
1850	9	13	2	—
1910	6	13	4	1

satele mai mari, au coabitat până la 100—200 de indivizi de altă etnie decât cea a majorității.

numărul satelor mari, peste 1.000 de locuitori, în timp ce satele mijlocii s-au menținut numeric la același nivel. Fără

Tabel nr. 2 Evoluția populației între 1850—1910³

An	Nr. tot.	Densit. pe km ²	Mărimea pop. în % față de		Perioada	Creșt. sau scăd. reală		Rata medie an. de creșt. sau descreștere
			1850	rec. ant.		Număr	%	
1850	14.824	46,8	100	—	—	—	—	—
1857	15.774	49,8	106,4	106,4	1850—1857	950	6,4	0,90%
1869	16.972	53,6	114,5	107,6	1858—1869	1198	7,6	0,60%
1880	15.636	49,4	105,5	92,1	1870—1880	— 1336	— 7,9	— 0,75%
1890	17.032	53,8	114,9	108,9	1881—1890	1396	8,9	0,86%
1900	17.939	56,7	121	105,3	1891—1900	907	5,3	0,52%
1910	18.458	58,3	124,5	102,9	1901—1910	519	2,9	0,28%
					1850—1910	3.634	24,5	0,37%

Din punct de vedere al dimensiunii satelor, s-a observat faptul că satele săsești au fost în general mai mari, mai bine populate, cele mixte au avut o mărime mij-

² Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din: E. Wagner, *Historisch-Statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes*, Köln-Wien, 1977; *A Magyar Korona Országának 1910. Évi népszámlása*, első rész, în „Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat”, 42 kötet, Budapest, 1912 (în continuare: „MStK. Us”, 42 kötet).

³ Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din: *Ibidem*; Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond primăria orașului Bistrița, seria II f, nr. 6, f. 2, 54—56 (în continuare: ASCN, Fond POB); *Az 1881 éz elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletesnek*, Budapest, 1882 (în continuare: *Az 1881 éz elején...*) *A Magyar Korona országának 1900. Évi népszámlálás*, első rész, în „Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat”, 1 kötet, Budapest, 1902 (în continuare: „MStK.Us”, 1 kötet); T. Morariu, *Entwicklung der bevölkerungsdichtigkeit Siebenbürgens während der Jahre 1840—1930*, București, 1940.

excepție, satele românești au traversat o evoluție dinamică, ascendentă între cele două limite enunțate anterior, cu ritmuri mai mult sau mai puțin spectaculoase între recensămintele efectuate în epocă. Nu întâmplător, două dintre cele trei sate care au depășit 500 de locuitori au provenit din grupa satelor românești. Satele săsești au cunoscut o evoluție variată, două dintre ele au înregistrat o creștere modică, Lechința a avut un avans considerabil, în schimb, în două sate, numărul locuitorilor la 1910 a fost inferior celui de la începutul intervalului. Satele mixte româno-săsești s-au înscris într-o evoluție dinamică, excepție făcând satul Arcalia, care a cunoscut o descreștere cu câteva zeci de locuitori. Și satele mixte româno-maghiare s-au situat pe o linie ascendentă, însă populația din Tonciu, sat cu o compoziție mixtă maghiaro-săsească, a fost într-o ușoară involuție în cei 60 de ani.

Tabelul nr. 2 permite reconstituirea numărului și a mărimii modificărilor survenite în interiorul populației celor 24 de localități după revoluția pașoptistă până la primul război mondial. Astfel, de la 14.824 locuitori în anul 1850, populația zonei a evoluat la 18.458 locuitori în anul 1910 (vezi planșa nr. 1). A rezultat un spor net 3.634 locuitori, ceea ce a corespuns unei creșteri cu 24,50% pentru întreaga perioadă, respectiv rata medie anuală de creștere a fost 0,37%. Zona Lechința s-a situat sub ritmul de creștere în același interval de timp al Transilvaniei, sau, în particular, al localităților din nordul județului Bistrița-Năsăud care au făcut parte, până la 1851, din Regimentul 2 grăniceresc român⁴. Detaliind creșterea totală a populației pe sate în funcție de preponderența etnică, s-au remarcat următoarele aspecte: în satele românești, sporul total și rata medie anuală de creștere s-au aflat în general la nivelul mediei pentru întreaga zonă — doar într-o foarte mică măsură procentele au fost mai ridicate. În satele săsești, creșterea efectivă și rata anuală între 1850 și 1910 s-au situat sub nivelul mediu pentru cele 24 de localități. În

satele mixte româno-săsești și româno-maghiare indicii de creștere au fost superiori mediei pentru întreaga zonă. Se poate accepta doar ca ipoteză de lucru sugestia lui M. Reinhard despre existența, în cadrul presiunii demografice europene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a unor rivalități și concurențe etnice⁵. Credem însă că se impune o analiză foarte complexă a natalității, mortalității, mobilității sociale a populației românești, germane și maghiare nu numai din satele microzonei Lechința, dar și din alte regiuni din Transilvania, singura în măsură să ofere explicații fundamentate științific (nu intenționăm să realizăm așa ceva în cadrul expunerii noastre, deoarece ar depăși cu mult limitele demersului de față). Firesc, trebuie luate în considerație politica demografică promovată de către autorități între revoluție și primul război mondial, dezvoltarea economiei Transilvaniei și a monarhiei, tradițiile locale etc. Oricum, populația românească a reprezentat un element dinamic în evoluția demografică a microzonei, dovadă că prezența ei, fie în satele compact românești, fie în satele mixte, poate fi asociată cu o creștere mai susținută în aceste localități.

Evoluția populației din zona Lechința nu a fost liniară, ascendentă, între 1850 și 1910, dimpotrivă, a prezentat mai multe oscilații (vezi graficul nr. 1 și tabelul nr. 2). Drept urmare, este necesară o abordare secvențială, pentru fiecare din etapele delimitate de cele 7 recensăminte efectuate în perioada în discuție, cu evidențierea celor mai importanți factori implicați în progresul sau regresul demografic al celor 24 de localități. Între recensămintele din 1850 și 1857, ambele desfășurate sub conducerea autorităților habsburgice, populația microzonei a sporit cu 950 locuitori, respectiv cu 6,4%. Deși creșterea reală, atit numerică cât și procentuală, nu a fost cea mai mare comparativ cu alte etape, totuși rata medie anuală de creștere a înregistrat cel mai înalt nivel: 0,90%. După dezechilibrul demografic specific întregii Transilvanii în anii revoluției de la 1848—1849, refacerea potențialului uman în perioada următoare a fost cât se poate

⁴ Creșterea pentru cele 44 de localități între 1850—1910 a fost cu 91,40%. Cf. I. Bolovan, *Demographic Aspects in the 2nd Romanian Frontier Guard Regiment/19th century/*, în curs de apariție.

⁵ M. R. Reinhard, *Histoire de la population mondiale de 1700 a 1948*, Paris, 1949, p. 289.

de firească. Au colaborat și evenimente de natură social-economică care au încurajat dezvoltarea populației, în special efectele psihologice și materiale ale desființării iobăgiei. În satele românești, creșterea a fost identică cu media întregii zone, iar în satele mixte româno-săsești și româno-maghiare, nivelul de creștere a fost dublu față de media celor 24 de localități. Satele săsești au evoluat diferit, numărul total al locuitorilor fiind într-o ușoară scădere. Natalitatea, îndeobște mai scăzută a populației germane, nu justifică pe deplin regresul numeric. Cert este că, după desființarea relațiilor feudale, în satele preponderent săsești nu au mai fost aduse noi familii, așa cum s-a întâmplat înainte de 1848⁶, când coloniștii proveneau în cea mai mare parte din satele iobăgești. Dimpotrivă, a fost posibilă o mișcare în sens invers, de abandonare a acestor sate de către unii dintre cei colonizați anterior aici.

În perioada următoare, 1857—1869, s-a continuat procesul de creștere demarat în secvența temporală precedentă. Numeric — 1198 locuitori — dar și procentual — creșterea a fost cu 7,6% — indicii au fost superiori etapei anterioare, dar rata medie anuală a fost mai scăzută: 0,60%. Evoluția ascendentă a populației s-a datorat generalizării consecințelor benefice ale abolirii iobăgiei, extinderii exploatărilor forestiere din zonă care a oferit noi locuri de muncă și, firese, condiții favorabile pentru întemeierea de noi familii. Pe teritoriul fostului regiment grăniceresc năsăudean, în nordul județului, unde exploatarea forestieră s-au făcut la o scară mult mai largă, și curentul de imigrare a populației din zonele de câmpie învecinate a fost mai masiv. Izvoarele de epocă au sesizat înmultirea numărului căsătoriilor în întreaga Transilvanie⁷, al căror efect principal s-a materializat într-un spor natural mai ridicat, ca urmare a unei natalități revigorate. Graficul nr. 2, referitor la mișcarea naturală din satul Galații Bistriței, localitate așezată în microzona Lechința, susține observațiile prece-

dente, remarcându-se pentru anii 1858 — 1869 atât o creștere a numărului căsătoriilor cât și a nașterilor. Satele românești au beneficiat de o creștere cu câteva procente deasupra mediei, satele săsești s-au situat în jurul mediei, în schimb, pentru satele mixte, creșterea a fost ceva mai mică decât media celor 24 de sate.

Perioada cuprinsă între recensămintele din 1869 și 1880 s-a caracterizat printr-o involuție din punct de vedere demografic, pierderea reală fiind de 1.336 locuitori, corespunzătoare unei descreșteri cu 7,9% — rata anuală a avut, bineînțeles, o valoare negativă: — 0,75%. Fenomenul este complex și el comportă o abordare comparată, deoarece populația totală a Transilvaniei a fost în scădere în deceniul opt. Cercetările efectuate pentru diferite unități administrative: comitatul Cluj, Solnocul Interior etc. au relevat și acolo scăderea numărului total de locuitori între 1870—1880⁸. Au existat însă și microzone unde în decada respectivă numărul populației s-a menținut la nivelul anterior, sau a prezentat tendințe modeste de creștere. Așa s-a întâmplat de exemplu și cu cele 44 de localități din nordul județului, foste componente ale regimentului grăniceresc năsăudean⁹. De asemenea, s-a constatat că populația urbană nu a scăzut, dimpotrivă s-a dezvoltat, dar creșterea nu s-a datorat atât sporului natural propriu cât imigrării în orașe a unei părți din populația rurală. Aspectul este detectabil și în Ungaria în secvența temporală abordată¹⁰, marcind momentul de debut al unei dezvoltări urbane în continuă ascensiune pînă la izbucnirea primului război mondial. Epidemia de holeră din anul 1873, ultima de acest gen și

⁸ A. Egyed, *Situația demografică a județului Cluj între anii 1857—1910*, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, îngrijit de A. Răduțiu, N. Edroiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 176 sq.; S. Retegan, *Realități demografice ale satului românesc din nordul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea (Solnocul Interior)*, în vol. cit., p. 169 sq.

⁹ I. Bolovan, *Demographic Aspects...*

¹⁰ A. Egyed, *Situația demografică...*; L. Thiring, *Esquisse de l'accroissement de la population de la Hongrie d'avant et d'après la guerre et quelques propriétés caractéristiques des fluctuations du nombre des habitants*, Budapeșt, 1931, p. 33.

⁶ P. Boca, *Populația județului Bistrița-Năsăud între 1720—1870*, în FI, IV, 1976, p. 295 sqq.

⁷ I. I. Adam, I. Pușcas, *Izvoare de demografie istorică, vol. II Sec. al XIX-lea — 1914. Transilvania*, București, 1987, p. 231 sqq.

ampliare în Transilvania, a cauzat o mortalitate excesivă față de nivelul anterior. De exemplu, în localitatea Galații Bistriței — vezi și graficul nr. 2 — numărul deceselor a urcat în 1873 cu mult peste media anilor precedenți. Dar, declinul demografic din deceniul opt, sesizabil în rândul populației rurale, nu s-a datorat exclusiv ravagiilor epidemiei de holeră. Au mai contribuit și anii consecutivi de secetă și recolte proaste care au favorizat foamete și apariția unor epidemii locale de variolă, difterie, tuse convulsivă etc. în anii 1874, 1876—1879¹¹. De altfel, în Galații Bistriței numărul deceselor din anul 1874 a depășit cu mult rata mortalității înregistrate cu ocazia holerei. În anii 1877—1878, în contextul epidemiilor locale amintite mai sus, nivelul mortalității s-a situat din nou la cote relativ mari. Fenomenul de involuție demografică a caracterizat deopotrivă toate grupele de sate, doar în 2 localități, Sălcuța, cu o populație majoritară românească, și Țigău, sat mixt româno-maghiar, s-au observat creșteri nesemnificative în deceniul opt.

Intervalul temporal următor, cuprins între recensămintele din anii 1880 și 1890, a fost martorul restabilirii și depășirii numărului de locuitori pe care cele 24 de localități le-au avut înainte de refulul survenit în deceniul anterior. Într-adevăr, atît creșterea reală numerică, 1.396 suflete, cît și procentuală, cu 8,90% au reprezentat cele mai înalte valori între revoluție și primul război mondial, iar rata medie anuală de creștere a fost relativ bună : 0,86%. Avîntul economic după 1880, sesizabil în toate regiunile din Transilvania, sporirea suprafețelor cultivate cu cereale, organizarea mai eficientă a sistemului sanitar etc. au creat condiții favorabile înmulțirii populației¹². Dealtfel, în deceniul nouă, și în localitatea Galații Bistriței — vezi tabelul nr. 3 — rata natalității a depășit cu mult media celorlalte perioade : 44,5%.

¹¹ P. Boca, *Aspecte privind demografia istorică din județul Bistrița-Năsăud între anii 1720 și 1977*, în *Populație și societate*, vol. IV, sub red. St. Pascu, Cluj-Napoca, 1980, p. 115.

¹² C. Todea, *Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei*, în „Revista de statistică”, 22, 1973, nr. 6, p. 83 ; Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 29.

Creșterea populației din satele românești a fost cu câteva procente peste media microzonei, în timp ce în satele săsești și în cele mixte sporul a fost cu 1—2% mai mic decît media celor 24 de localități. Lechința, care a devenit cel mai important centru meșteșugăresc și comercial din zonă, a înregistrat o curbă ascendentă, detașându-se de restul satelor săsești din punct de vedere al trăsăturilor evoluției demografice. Trebuie menționat și faptul că, după 1880 și pînă la sfîrșitul secolului, ponderea populației românești din Lechința a crescut de la 8,90% la 22,30%, a populației maghiare de la 2,60% la 6,10%, paralel cu scăderea ponderii populației germane de la 760% la 66,80%. Aceasta permite o mai bună înțelegere a evoluției particulare a Lechinței, comparativ cu celelalte sate săsești.

În ultima decadă a sec. al XIX-lea și în primul deceniu al sec. XX, se poate remarca diminuarea ritmului de creștere a populației microzonei investigate — vezi tabelul nr. 2. Atît creșterea reală numerică, dar și procentuală (de la 5,30% între 1890—1900, la 2,90% în primul deceniu al veacului XX) au fost în declin, paralel, cu o rată medie anuală în scădere vizibilă de la 0,520% la numai 0,280%. Fenomenul de încetinire a ritmului de creștere, dar nu la asemenea valori minime, se poate regăsi nu numai la nivelul Transilvaniei, ci în general, în toate teritoriile din fosta monarhie austro-ungară¹³. Acutizarea lipsei de pămînt la sfîrșitul secolului al XIX-lea pentru marea majoritate a familiilor din mediul rural și înmulțirea numărului muncitorilor agricoli, cu o existență precară, a avut repercusiuni și în alte domenii, inclusiv în cel demografic. Pe de o parte, a determinat limitarea creșterii populației printr-un control al nasterilor, pe de altă parte a amplificat mobilitatea socială de la sate prin plecarea surplusului de populație agricolă la orașe, pentru a-și plasa forța de muncă în sectorul industrial. Dealtfel, valorile de

¹³ L. Katus, *Die Probleme des demographischen Übergangs in Ungarn vor dem ersten Weltkrieg*, în vol. *Demographie, Bevölkerungs- und Agrarstatistik/Beiträge der ersten wissenschaftlichen Tagung der Ungarische-Österreichischen Historikerkommission*, hrsg. Gábor Erdődy, Budapest, 1982. Akad. Kiadó, p. 63.

creștere pentru populația urbană au fost de cel puțin două ori mai mari față de mediul rural în ultimele două decenii premergătoare primei conflagrații mondiale. La începutul sec. XX, alături de migrația internă, a început să se extindă și în Transilvania emigrarea externă, aspect cu consecințe negative asupra evoluției de ansamblu a populației¹⁴. Semnificativ în acest sens este și faptul că dacă la recensământul din 1900 numărul celor înregistrați ca fiind plecați în străinătate din microzona Lechința a fost de 46, la recensământul din 1910 numărul acestora a fost de 412. Satele românești au cunoscut în intervalul 1890—1910 o creștere mai modestă decât în deceniul anterior, satele săsești au traversat o perioadă de regres, în schimb o creștere mai susținută, cu mult peste media zonei, au avut din nou satele mixte româno-săsești și româno-maghiare.

Galații Bistriței. Așa cum o reflectă și graficul nr. 3, între 1850 și 1910, curba de creștere și descreștere a numărului de locuitori a urmat aproape identic pe aceea a întregii zone — vezi și graficul nr. 1. Dincolo de variațiile inevitabile de la un sat la altul, microzona Lechința a avut o fizionomie distinctă în privința regimului demografic. Graficul nr. 2 evidențiază cât de oscilantă anual a fost mișcarea naturală a populației din Galații Bistriței în intervalul temporal investigat (vezi planșa nr. 2). În general, curba natalității a avut tendința de a se situa peste curba mortalității, însă au existat ani cu o mortalitate excesiv de mare atunci când în zonă s-au manifestat diferite epidemii. Acestea au intrerupt pentru moment evoluția ascendentă a localității, însă, de fiecare dată, populația a găsit resurse să refacă pierderile suferite. Dealtfel, o caracteristică a regimului demografic din seco-

Tabelul nr. 3. Natalitatea, mortalitatea și excedentul natural din Galații Bistriței între 1850—1910 (la 1.000 locuitori)¹⁵

	1851—1857	1858—1869	1870—1880	1881—1890	1891—1900	1901—1910	Media
Nat.	32,8	30,3	34,2	44,5	31,7	36,2	35
Mort.	27,5	17,6	36,6	35,2	27	25,1	28,2
Ex. Nat.	5,3	12,7	— 2,4	9,3	4,7	11,1	6,8

Pentru a controla dacă comportamentul demografic global al microzonei a fost reprezentativ, am adâncit sondajul nostru urmărind evoluția populației din satul

lele anterioare a fost alternarea creșterilor și descreșterilor, posibilitatea de a-și reveni pe termen scurt în urma unor epidemii sau catastrofe naturale¹⁶. Totuși, crizele de mortalitate amintite mai sus reflectă fragilitatea echilibrului demografic al satului transilvănean din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, precaritatea con-

¹⁴ A. Egyed, *Emigration of Transylvanian peasants at the Beginning of the 20 th Century*, in *Nouvelles études d'histoire*, vol. V, București, 1975, p. 251 sqq; I. I. Adam, *Considération sur l'exode de la population de Transylvanie entre 1899 et 1913, basées sur la statistique officielle des émigrations*, în *Populație și societate*, vol. 4, p. 202—210. A devenit comună în epocă lozinca: „Mia și drumul“, adică intenția emigranților de a economisi în SUA 1.000\$, și apoi reîntoarcerea acasă în Transilvania pentru a cumpăra pământ și a-și ameliora poziția social-economică în sat. Cf. G. Bobango, *Romanians*, în vol. *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, ed. by S. Thernstrom, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1980, p. 880.

¹⁵ Tabelul a fost întocmit pe baza datelor din: Arhivele Statului Bistrița, Colecția Registrilor de Stare Civilă, Galații Bistriței, nr. 465—470 (în continuare: ASB, CRSC); A. Magyar *Szent Korona országainak 1901—1910. Évi népmozgálma közégenkint*, în „Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat“, 46 kötet, Budapest, 1913 (în continuare: „MStK.Ús“, 46 kötet).

¹⁶ F. Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I, București, 1984, p. 98; Gh. Brătescu, *Epidemiile și consecințele lor sociale*, în „Revista de istorie“, 37, 1984, nr. 5, p. 434.

dițiilor de viață și asistența sanitară totală necorespunzătoare. Din tabelul nr. 3 rezultă că rata natalității între 1850—1910 s-a menținut în jurul mediei de 35%. Firesc, variațiile pe etape reflectă o anumită conjunctură imediată, așa cum este cazul după criza de mortalitate din deceniul opt, când, în decada 1881—1890, s-a atins cel mai înalt nivel al ratei natalității. Se confirmă, și în acest caz posibilitatea refacerii pe termen scurt a potențialului uman în urma epidemiilor sau altor dezechilibre sociale. Din păcate, rata mortalității s-a menținut destul de ridicată în cei 60 de ani, în jurul cifrei de 28,2‰, ceea ce a făcut ca rata sporului natural să fie modestă — media întregii perioade a fost de numai 6,8‰. Comparând aceste cifre cu rata sporului natural în teritoriile care au făcut parte din Transleithania pînă la 1918, se observă pentru celelalte teritorii o valoare mai mare decît cea înregistrată pentru zona Lechința, în medie cu peste 3—5‰ mai mult decît la noi ^{16 bis}.

Mobilitatea socială, o componentă esențială a regimului demografic în epoca modernă, a fost influențată în Transilvania

Tabel nr. 4. Evoluția nașterilor ilegite în ansamblul natalității 1851—1910 ¹⁸

An	1851—1860	1861—1870	1871—1880	1881—1890	1891—1900	1901—1910
%	2,8	3,7	5,3	5,5	2,6	3,9

de după 1848 de desființarea relațiilor feudale și includerea regiunii în circuitul economic al producției de mărfuri. Nici microzona Lechința nu a făcut excepție de la manifestările acestui fenomen demografic și socio-economic major. Astfel, în satul Galații Bistriței, excedentul natural a fost dublu față de sporul real al locuitorilor între 1850 și 1910. Înseamnă că jumătate din excedentul natural al satului a fost pierdut în urma migrației spre alte localități. În general, în perioada care face obiectul demersului de față, în cadrul

^{16 bis} L. Katus, *Die Magyaren*, în *Die Habsburgermonarchie 1848—1918. Band III, Die Völker des reiches*, I. Teilband, hrsg. von A. Wandruszka und P. Urbanitsch, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1980, p. 419 sqq (în continuare L. Katus, *Die Magyaren...*).

mobilității sociale, orașele au fost cele care au absorbit cea mai mare parte a surplusului de populație din mediul rural. Abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd emigrarea peste hotare a devenit mai amplă, s-a putut constatat o modificare a sensului, structurii și direcțiilor mobilității populației din Transilvania. Între anii 1901—1910, sporul natural al celor 24 de localități a fost de 1.369 locuitori, în timp ce creșterea reală a fost de numai 519—850 de locuitori au părăsit zona Lechința îndreptîndu-se spre alte regiuni, cei mai mulți dintre ei peste hotare, în Statele Unite ale Americii ¹⁷.

Modificări vizibile s-au produs între revoluția pașoptistă și primul război mondial în mentalitatea și comportamentul demografic al populației. Tabelul nr. 4 permite sesizarea unei atari schimbări atitudinale prezentînd evoluția ilegitimității. Dublarea ponderii nașterilor neligitime între 1850 și 1890 este expresia erodării moralității tradiționale a satului. Inovațiile intervenite după 1848, accentuarea mobilității sociale, lărgirea în ultimă instanță a orizontului secular tradițional, o mai mare labilitate în relațiile dintre tineri

etc. toate au contribuit la creșterea ilegitimității, fără însă ca proporțiile să fie mai mari decît în alte zone al Transilvaniei sau ale monarhiei ¹⁹. Firesc, nașterile ilegite atrăgeau oprobriul preotului și al sătenilor, ele fiind o abatere de la normele morale care guvernau viața comunității. Dealtfel, problema ilegitimită-

¹⁷ Aceleași diferențe între creșterea reală mai modestă și sporul natural mai ridicat s-au semnalat în epocă și în alte teritorii din monarhie. Cf. I. Cizmić, *Emigration From Croatia 1880—1914*, în vol. *Overseas Migration From East-Central and South-Eastern Europe 1880—1940*, ed. by Julianna Puskás, Budapest, 1990, p. 145 sqq; „MStK.Üs”, 46 kötet.

¹⁸ ASB, CRSC, Galații Bistriței, nr. 465—470.
¹⁹ Vezi I. Bolovan, Sorina Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Acta MP”, XII, 1988, p. 484.

ții și necesitatea combaterii ei a stat în atenția mai tuturor congreselor bisericești la sfârșitul sec. XIX și la începutul sec. XX. Diminuarea în ultimul deceniu al veacului trecut a proporției nașterilor ilegite în Galații Bistriței poate fi asociată și cu campania amplă desfășurată de organele clericale, însă nu excludem și contribuția altor factori decât intensificarea propagandei bisericești pentru o viață

rice a bărbaților față de femei se poate justifica fie printr-un număr mai ridicat de nașteri masculine, fie prin faptul că în cadrul migrației interne, femeile au fost cele care au plecat în număr mai mare — mai ales fetele tinere, angajându-se ca servitoare în târguri și orașe

În repartizarea populației adulte în funcție de starea civilă, schimbări esențiale nu s-au produs între revoluție și pri-

Tabel nr. 5. Structura populației pe sexe 1850—1910²¹.

	1850		1910	
	Număr	%	Număr	%
Bărbați	7.396	49,9	9.301	50,4
Femei	7.428	50,1	9.157	49,6

în conformitate cu preceptele creștine²⁰. Oricum, în prima decadă a sec. XX s-a constatat din nou tendința de creștere a proporției nașterilor nelegite.

De-a lungul celor 60 de ani, raportul numeric dintre sexe s-a menținut relativ echilibrat, înregistrându-se o ușoară creștere a ponderii bărbaților pînă la 1910. Aparent, ar trebui să ne surprindă acest aspect, deoarece una dintre trăsăturile

mul război mondial. Așa cum o reflectă și tabelul nr. 6, numărul persoanelor necăsătorite s-a aflat în scădere, paralel cu o ușoară creștere a numărului celor căsătoriți și văduvi. Semnificativă pentru o nouă atitudine mentală și demografică a individului a fost apariția, spre sfârșitul sec. al XIX-lea, a primelor cazuri de divorț, iar între 1900 și 1910 proporția celor divorțați aproape că s-a triplat. Parte-

Tabel nr. 6. Structura populației din punct de vedere al stării civile, pentru cei care au împlinit 14 ani²².

	1857		1900		1910	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Necăsătoriți	2.655	25,6	2.759	22,3	2.776	21,9
Căsătoriți	6.694	64,6	8.162	66,1	8.336	65,7
Văduvi	1.017	9,8	1.388	11,3	1.471	11,6
Divorțați	—	—	32	0,3	96	0,8

specifice ale procesului de emigrare, care s-a extins și în zona Lechința după 1900, a fost tocmai plecarea într-un număr mai mare a bărbaților. În atari condiții, menținerea unei ușoare preponderențe nume-

nerii a căror mariaje s-au realizat în special în virtutea unor interese materiale, în absența unor relații afective durabile, au apelat la divorț ca o soluție de compromis între normele acceptate de comunitate și idealurile personale. În general, în satele săsești, numărul celor divorțați a fost mai mare față de cel din satele ro-

²⁰ Idem, *The Church and the Family with the Romanians of Transylvania in the 19 th Century*, în curs de apariție.

²¹ Tabelul a fost alcătuit pe baza: ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 2; „MSk.Üs“, 42 kötet.

²² Tabelul a fost alcătuit pe baza: ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 54—56; „MSk.Üs“, 1,42 kötet.

mânești. La 1900, 62,5% din persoanele divorțate locuiau în satele săsești, ponderea lor scăzând la 57,3% în anul 1910. Datele de mai sus trebuie asociate unei concepții mai democratice de abordare a vieții familiale, de organizare a acesteia în acord cu propriile năzuințe ale individului. Un alt aspect interesant este și acela că numărul bărbaților văduvi la 1857 (pentru ceilalți ani nu avem date) a fost de cel puțin 2—3 ori mai mic decât al

Recăsătoria la bărbații văduvi a fost mult mai mare decât la femeile văduve, deoarece bărbatul nu ținea locul unei femei pentru nevoile cotidiene: bucătărie, spălat, îngrijirea copiilor, întreținerea grădinii de zarzavaturi și a cotețelor de păsări etc. Comunitatea era foarte tolerantă în privința recăsătoririi bărbaților, însă manifesta rezerve serioase față de recăsătoria femeilor, care rămăneau într-o injustă inferioritate față de sexul masculin²⁴.

Tabel nr. 7. Structura populației pe grupe de vîrstă 1857—1910²⁵.

	1857		1900		1910	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%
0—14 ani	5.408	34,2	5.598	31,2	5.779	31,3
15—39 ani	7.016	44,5	6.677	37,2	6.718	36,4
40—60 ani	2.686	17,1	4.073	22,7	3.991	21,6
Peste 60 ani	664	4,2	1.591	8,9	1.970	10,7

femeilor văduve, în toate categoriile de sate²³. Mortalitatea, aproape identică pe categorii de vîrstă pentru femei și bărbați, nu poate oferi o explicație fenomenului, enunțat, valabil pentru întreaga Transilvanie în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Transformări evidente au survenit între 1857—1910 în legătură cu repartitia populației din microzona Lechința pe categorii de vîrstă. Cea mai pregnantă trăsătură a constituit-o îmbătrînirea populației, atestată de creșterea proporției ce-

Tabel nr. 8. Structura populației pe confesiuni 1850—1910²⁶.

	1850		1857		1880		1900		1910	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Ort.	1.367	9,2	1.414	8,9	1.452	9,3	1.675	9,3	1.850	10
Gr. cat.	5.493	37,1	5.862	37,2	5.998	38,4	7.219	40,2	7.376	40
Rom. cat.	126	0,8	187	1,2	199	1,3	265	1,5	188	1
Ev. lut.	6.267	42,3	6.537	41,5	5.991	38,3	6.258	34,9	6.067	32,9
Ev. ref.	1.497	10,1	1.630	10,3	1.574	10	1.862	10,4	2.121	11,5
Unitar.	—	—	—	—	2	0,01	12	0,1	107	0,6
Israel.	74	0,5	107	0,7	404	2,6	648	3,6	749	4
Alte rel.	—	—	37	0,2	16	0,1	—	—	—	—

²³ ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 54—56.

²⁴ Sorina Bolovan, I. Bolovan, *Atitudini privind formarea familiei în societatea românească din nord-vestul Transilvaniei în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”. XXIX, 1989, p. 532 sq.

²⁵ Tabelul a fost realizat pe baza: ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 54—56; „MStK. Us”, 1, 42 kötet.

²⁶ Tabelul a fost realizat pe baza: ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 2; *Az 1881 év elején...*; „MStK. Us”, 1, 42 kötet.

lor peste 60 de ani, de la 4,2% la 10,7%. Concomitent, a scăzut ponderea populației tinere (0—14 ani) de la 34,2% la 31,3%, consecință directă a diminuării ratei natalității în satele din zonă la sfârșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. XX. Alături de reducerea natalității și de creșterea în general a speranței de viață a populației la începutul sec. XX, emigrarea a reprezentat un alt factor ce a favorizat îmbătrânirea populației, deoarece majoritatea celor plecați erau tineri între 20—45 ani. Deși procesul de îmbătrânire a caracterizat toate satele microzonei, proporțiile au diferit de la o grupă de sate la alta. În satele săsești, scăderea ponderii populației tinere s-a situat cu câteva procente sub media zonei, în schimb valorile de creștere pentru populația peste 60 de ani au fost mai mari decât media zonei atât la începutul cât și la sfârșitul intervalului. În satele românești și în cele mixte, deși s-a înregistrat același proces de îmbătrânire, proporțiile de scădere a populației sub 14 ani și de creștere a grupei peste 60 de ani, au fost sub nivelul celor din satele săsești.

1880²⁷. Celelalte confesiuni au cunoscut o creștere aproape nesemnificativă în intervalul temporal abordat, cu un ușor avans din partea greco-catolicilor, religie aproape în exclusivitate a populației românești din zonă.

Evoluția structurii etnice a populației microzonei Lechința între 1857—1910 completează observațiile anterioare referitoare la compoziția confesională (vezi planșa nr. 3). Astfel, numărul românilor, populația majoritară nu numai a zonei, ci și a întregii Transilvanii, s-a aflat într-un proces firesc de sporire a ponderii în ansamblul populației: de la 43,3% în 1857, la 47,4 în anul 1910. Proportia populației germane a cunoscut o descreștere de la 38,4% la începutul perioadei, la 32,3% în preajma izbucnirii primului război mondial. Natalitatea mai redusă a sașilor a fost unul dintre factorii care au condus la o asemenea situație. Între 1901—1910, rata natalității în satele germane din zona Lechinței a fost de 23,1‰, în timp ce în satele românești a fost de 33,6‰ — rata medie a natalității pentru cele 24 de lo-

Tabel nr. 9. Structura etnică a populației 1857—1910²⁸.

	1857		1880		1900		1910	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Români	6.843	43,3	6.885	44	9.251	51,6	8.747	47,4
Maghiari	1.161	10,5	1.567	10	2.324	12,9	2.467	13,4
Germani	6.045	38,4	5.642	36,1	6.126	34,1	5.958	32,3
Alte naț.	1.212	7,8	1.543	9,9	238	1,4	1.286	6,9

Din analiza tabelului nr. 8 se remarcă două schimbări substanțiale în peisajul confesional a microzonei: scăderea ponderii locuitorilor evanghelici — luterani de la 42,3% în anul 1850, la 32,9% în anul 1910, și creșterea proporției israeliților de la 0,5% la 4% la sfârșitul intervalului. Primul aspect este indisolubil legat de declinul numeric al populației germane din zonă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Al doilea aspect reflectă fenomenul stabilirii masive a evreilor emigrați din Galiția și Rusia în regiunile nord-vestice ale Transilvaniei — mai ales după

calități a fost 30,8%²⁹. Emigrarea, lipsa totală de preocupare a autorităților de a

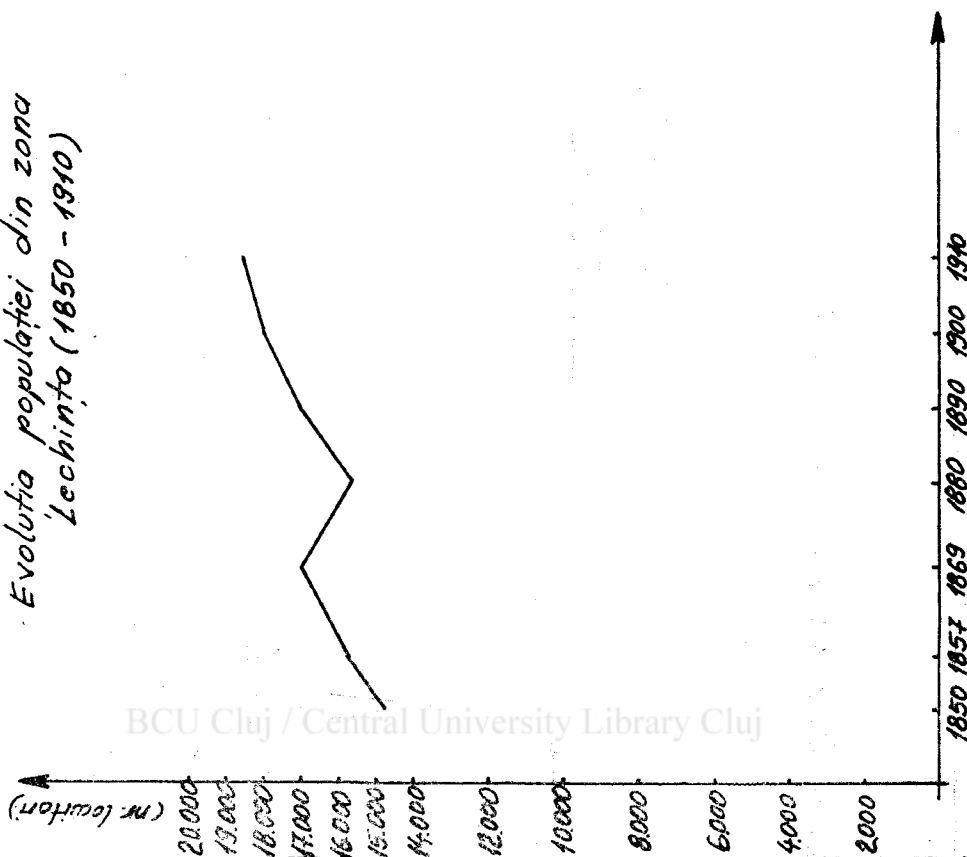
²⁷ G. Zikeli, *Bistritz zwischen 1880 und 1950. Erinnerungen eines Buchdruckers*, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 1989, p. 84; R. Melville, *Permanent Emigration and Temporary Transnational Migration: Jewish, Polish and Russian Emigration From Tsarist Russia 1861—1914*, în vol. *Overseas Migrations From East-Central...*, p. 134 sq.

²⁸ Tabelul a fost alcătuit pe baza: ASCN, Fond POB, seria II f, nr. 6, f. 54—56; *Az 1881 év elején...*; „MStK.Üs”, 1,42 kötet.

²⁹ Calculele s-au făcut pe baza: „MStK.Üs”, 46 kötet.

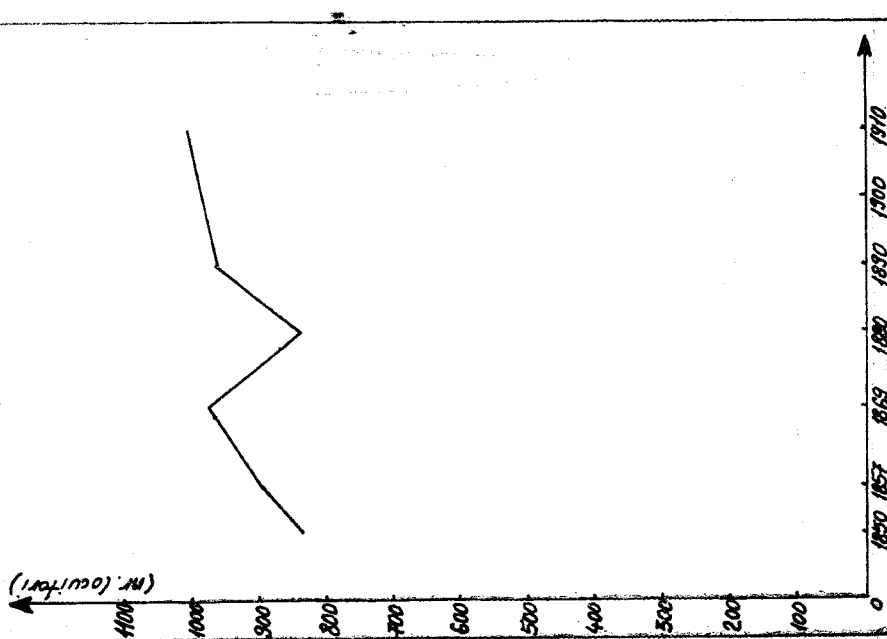
Grafic nr. 1

Evoluția populației din zona
Lechința (1850 - 1910)

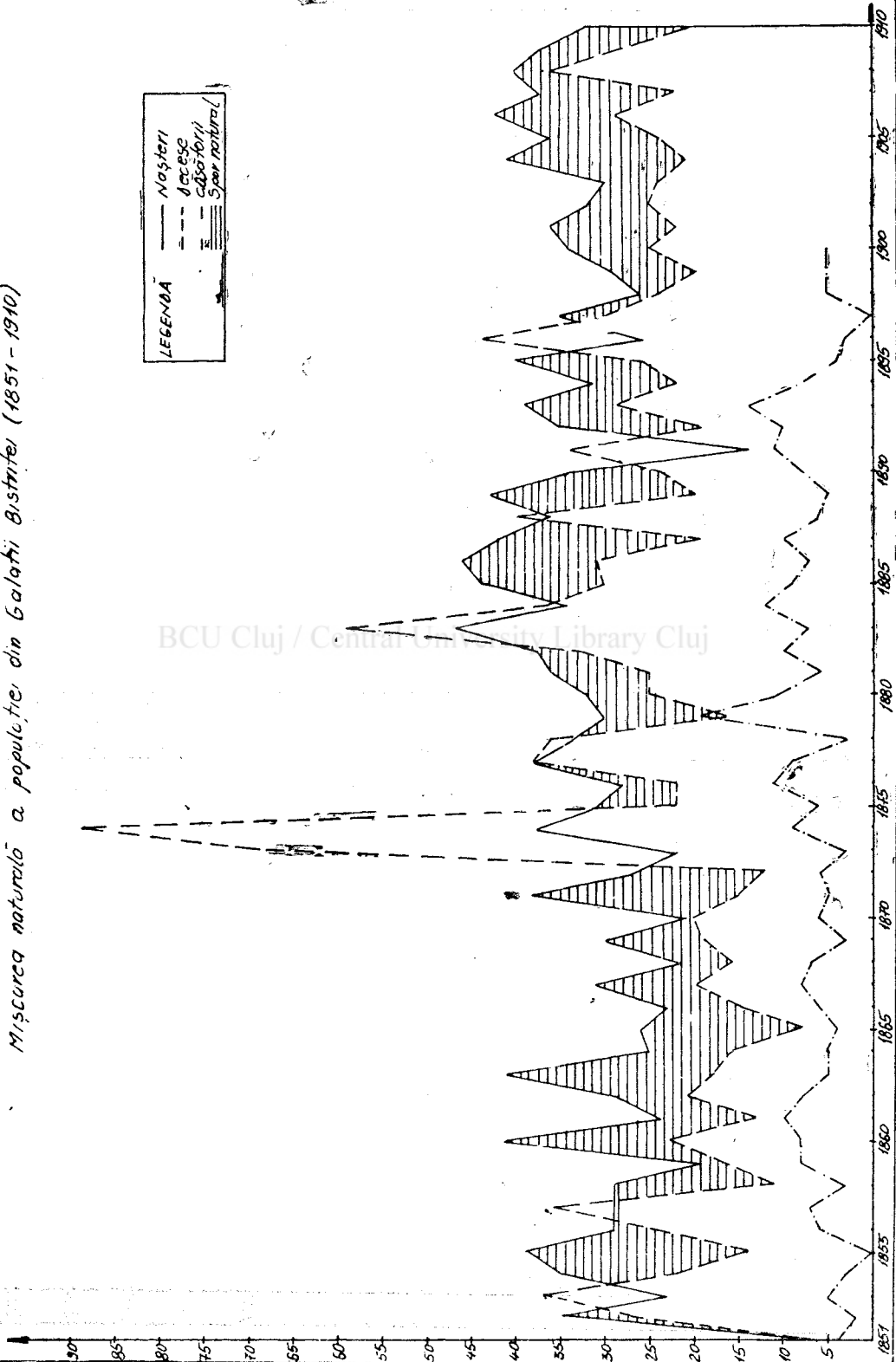
Grafic nr. 3

Evoluția populației din
Galații Bistriței (1850 - 1910)

Grafic nr. 2

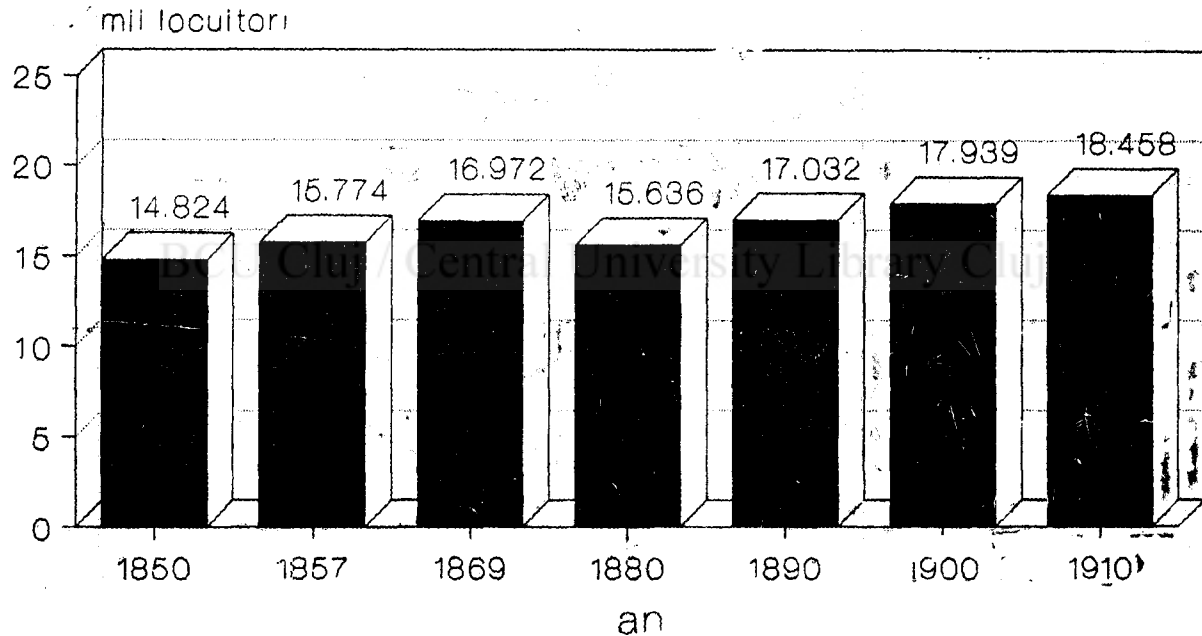
Mișcarea naturală a populației din Galați Bistriței (1851-1910)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

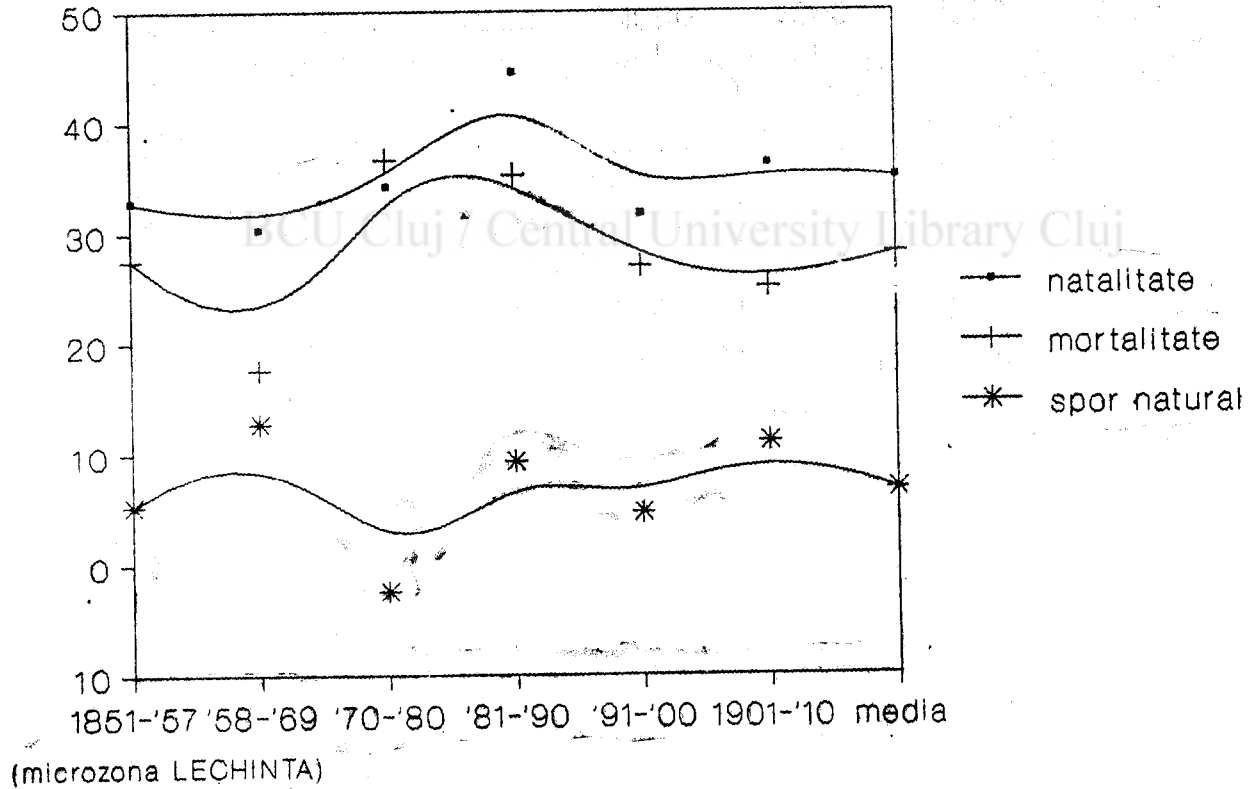
PLANSA NR 1

Evoluția populației între 1850 - 1910

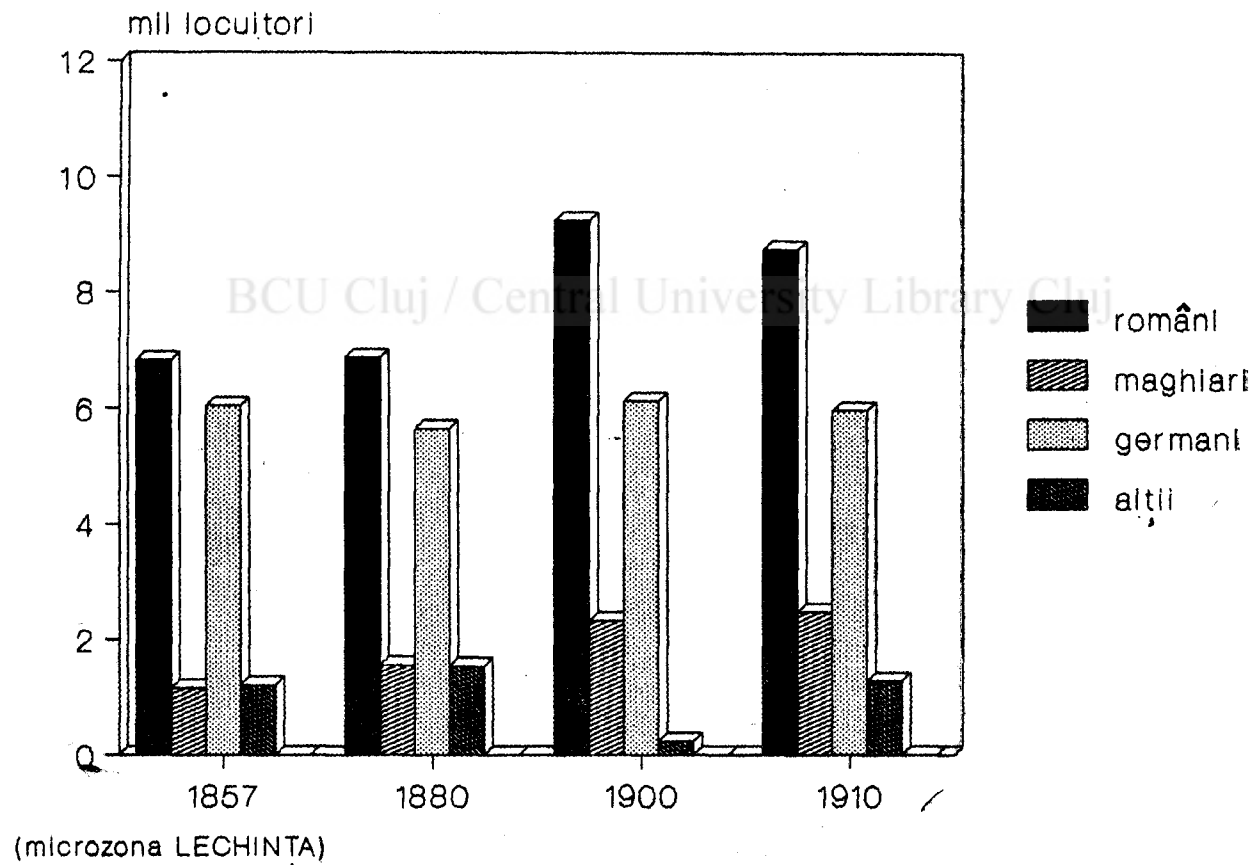
(microzona LECHINȚA)

Evoluția natalității, mortalității și a sporului natural din Galați Bistriței

PLANȘA NR. 3

Structura etnică 1857 - 1910

coloniza elemente germanofone tinere în zonă s-au alăturat natalității scăzute provocând declinul numeric al populației germane. Din păcate, fenomenul a cauzat consecințe economice negative în planul vieții economice. Declinul numeric al populației germane în ansamblul populației a fost sesizat nu numai în Transilvania, dar și în alte teritorii din Transleithania la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul sec. XX³⁰. Creșterea cu 30% a ponderii populației maghiare este normală, dacă se ține seama și de politica demografică promovată de către autorități după 1867, și care a urmărit în principal creșterea numerică și procentuală a elementului maghiar prin asimilarea celorlalte naționalități³¹.

Așa cum s-a putut constata pe parcursul expunerii, evoluția microzonei Lechința nu a fost dintre cele mai specta-

³⁰ F. Gottas, *Die Deutschen in Ungarn, in Die Habsburgermonarchie. 1848—1918. Band III, 1. Teiband*, p. 346—348.

³¹ L. Katus, *Die Magyaren...*, p. 431 sqq.

culoase în ansamblul populației Transilvaniei. După o creștere firească în primele decenii după desființarea relațiilor feudale, a urmat o perioadă de involuție în deceniul opt cauzată nu numai de epidemia de holeră din 1873, ci și de o depresiune economică. Refacerea potențialului uman în deceniul nouă nu a atins valorile înalte ce a caracterizat alte zone din Transilvania sau din monarhie. Agravarea condițiilor de viață ale populației agricole la sfârșitul sec. al XIX-lea au determinat schimbări în regimul demografic al sateilor investigate, ritmul de creștere a populației cunoscând o curbă descendentă pînă la primul război mondial. În satele săsești, reculul demografic a fost mult mai vizibil decît în satele românești sau în cele mixte, de asemenea și procesul de îmbătrînire a înregistrat cote mai ridicate decît în restul așezărilor. Ilegitimitatea aflată în creștere după mijlocul veacului trecut, înmulțirea cazurilor de divorț, emigrarea etc. atestă transformările ample intervenite în modul de gîndire a populației rurale, tranziția spre o nouă atitudine în fața vieții.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Considérations concernant l'évolution démographique de la zone de Lechința entre la révolution de 1848 et la première guerre mondiale

(Résumé)

La microzone de Lechința a connu une évolution démographique spécifique entre 1850—1910. La dynamique de la population a suivi généralement la même direction que la population tout entière. Les 24 villages de la microzone se sont différenciés du point de vue démographique; les villages roumains et les villages mixtes ont connu une hausse de la population, tandis que les villages saxons ont eu une évolution lente; des fois, même des stagnations.

Le mouvement naturel de la population de cette zone, a été influencé par les circonstances socio-économiques, les épidémies (surtout l'épidémie de choléra de 1873, et d'autres causes locales), les traditions spécifiques locales etc. Il y a eu des modifications dans la structure de la population: un processus de vieillissement de la population vers la fin la période, l'augmentation du nombre des divorcés ou veufs etc. Tout le long de cette période, les Roumains ont représenté la population majoritaire, tout aussi comme dans toute la Transylvanie.